

<https://doi.org/10.36719/2706-6185/44/188-192>

Zenfira Seyidova

Naxçıvan Dövlət Universiteti

<https://orcid.org/0009-0005-0135-5035>

turalmemmedov521@gmail.com

Ekspozisiyanın bədii tərtibatı

Xülasə

Bizim cəmiyyətin mədəni həyatında muzeylərin artan rolu onların çoxfəaliyyətli xidmət proqramları muzey təcrübəsinin hərtərəfli təkmilləşdirmə formada olması məsələsini qarşıya qoyur. Ekspozisiyanın müasir bədii-memarlıq həllinin nəzəri cəhətdən əsaslandırılmasının işlənilməsi, hazırlanması böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yeni bədii layihələndirmə prinsiplərinin aşkar edilməsi həm ekspozisiyanın bütövlükdə, həm də ayrı-ayrı komponentlərin ortaya çıxarılması müasir ekspozisiya avadanlıqlarının işıqlandırma, rəng dramaturgiyası, audiovizual vasitələr və s. istifadə çox əhəmiyyətlidir. Bunlar kompleks problemlərin tədqiqinin aktuallığını, bədii fikrin ekspozisiyanın material forma və ifadəsini şərtləndirir.

Açar sözlər: muzey, ekspozisiya, tərtibat, interpretasiya, təsviri sənət əsərləri

Zenfira Seyidova

Nakhchivan State University

<https://orcid.org/0009-0005-0135-5035>

turalmemmedov521@gmail.com

Artistic Design of Exposition

Abstract

The increasing role of museums in the cultural life of our society raises the issue of developing their multifunctional service programs in a way that ensures the comprehensive improvement of the museum experience. Developing a theoretically substantiated approach to the modern artistic and architectural solutions of exhibitions holds significant importance. Identifying new principles of artistic design is crucial for both the overall exposition and its individual components, particularly in the use of modern exhibition equipment, lighting, color dramaturgy, audiovisual tools, and more. These aspects underline the relevance of studying complex problems, as they influence the material form and expression of artistic thought within the exposition.

Keywords: museum, exposition, design, interpretation, works of visual art

Giriş

Muzey real hadisələri özünəməxsus üsulla əks etdirir. Bu gerçəklik ekspozisiyanın elmi konsepsiyasına uyğun olaraq interpretasiya edilir və muzey əşyası vasitəsilə sənədləşdirilir. Müasir muzey məkanında interpretasiya anlayışı metod qismində dərin və geniş təcrübə bazaya malikdir. Onun formalaşması XIX əsrin sonunda başlasada metodoloji bazasının əsasları XX əsrin ikinci yarısında tətbiq edilmişdir. Interpretasiya muzey predmeti ilə əlaqəli bütün proseslərdə mövcuddur: Fond işinin təşkilindən başlayaraq ekskursiya fəaliyyəti və muzeyin nəşr etdiyi media-məhsulunadək. Muzey fəaliyyətində muzey kommunikasiyası və muzey pedaqogikası interpretasiyanı formalaşdıran əsas istiqamətlər kimi qəbul edilir. Mədəni irsin muzey mühitində interpretasiyası sosial funksiya daşıyır. Onun əsas məqsədi kimi mədəni irsin aktualaşdırılması və sonrakı təbliği və qorunması kimi çıxış edir və burada üç ardıcıl məntiqi proses təşkil olunur.

1. Interpretasiya. 2. Elmi rekonstruksiya. 3. Revitalizasiya.

İnterpretasiyanın metrik vahidi kimi muzey eksponatı çıxış edir. O reallığın autentik mühitin kompakt modeli kimi başa düşülür və bədii mətn kimi tərif edilə bilər.

Muzey əşyası fərdi xarakteristikasını qeyri-maddi mədəni irsi interpretasiya edən ekspozisiyaya daxil olduğu andan dəyişir. Muzeyin interpretativ formada təqdim etdiyi mədəni irsin modeli mütləq şəkildə üç faktora əsaslanmalıdır.

1. Auteteklik (Orjinallıq).
2. Attraktivlik (Cəlbedicilik).
3. İnteraktivlik.

Tədqiqat

Qeyd edək ki, muzeylər incəsənətlə sıx əlaqədə inkişaf etdiyindən, ekspozisiyaların formalaşmasında və onun estetik cəhətdən dəyişdirilməsində incəsənət tarixinin böyük rolu vardır. Ekspozisiyanın qavranılması üçün onun bədii-estetik tərtibatı bədii və interyerinin həmahəngliliyini təmin etməlidir. Ekspozisiya və eksponatların bədii memarlıq həllinin düzgün təşkil edilməsi işində daxili konstruksiya və interyer münasibətlərinin düzgün seçilməsi əsas əhəmiyyətə malikdir. Muzeylərdə eksponatların düzgün yerləşdirilməsi problemi heç də həmişə professional tələblərə cavab vermir. Eksponatların ekspozisiyalarda düzülüşünün keyfiyyəti və effektivliyinin yüksəldilməsi məsələləri bugünkü zamanda muzeylərin qarşısında duran ən aktual məsələlərdən biridir. Bu məsələni ancaq yüksək nəzəri-ideya, elmi tədqiqat işləri səviyyəsində və bədi-memarlıq layihələrini yerinə yetirməklə həll etmək mümkündür ki, bu zaman tamaşaçıların bu ekspozisiyaları necə qəbul etmələri xüsusiyyətlərini də nəzərə almaq lazımdır. Tədqiqatçı A.S.Mixaylovskaya öz məqaləsində sosioloji tədqiqatlardan aldığı məlumatlar əsasında çalışmışdır ki, aşağıdakıları əsaslandırın (Rübailər aləmində, 1989, s. 37):

1. Memarların və rəssamların muzeylər üçün spesifik olan istiqamətdə işlərinin perspektivliyini artırmaq, muzey əşyalarının əsasında ekspozisiya toplusunun yaradılması və bu işdə memarlıq rəssamlıq və texniki vasitələrdən geniş istifadə etmək.

2. Ekspozisiya kompleksində orijinal eksponatların tamaşaçılara göstərdiyi təsirin xüsusi öyrənilməsi.

Bu problemlər müasir muzeylər üçün çox aktualdır. Bu muzeylər üçün təbiət və cəmiyyətin inkişaf prosesinin qanunauyğunluqlarının açıqlanması, hadisələr arasındakı qarşılıqlı əlaqələrin və təsirlərin aşkar edilməsi və sistemləşdirilməsi işləri çox vacibdir. Orijinal materialların və eksponatların ekspozisiyada tamaşaçılara necə təsir edirsə onlardan alınan təsəvvürlərin tamaşaçıya verdiyi biliklər hamıya məlumdur. Bütün bu eksponatlar əsasında unikal və nadir əşyalar və kolleksiyalar vardır ki, bunlar təkrarolunmazdır və bunlar tarixi əsrlərdən tarixi proseslərin inkişafından müasir dövrdə baş verən hadisələrdən xəbər verirlər. Muzey əşyalarını və eksponatlarını toplayarkən onların həqiqi olması, elm və bədii cəhətdən tamaşaçıları qane etmələri və qiymətli olmaları əsas məsələdir. Bu zaman muzey əşyalarının xarici görünüşləri də əsas işlərdən biridir (Naxçıvan Ensiklopediyası 2 cildə, 2005, s. 65). Buna görə də muzey əməkdaşları eksponatları toplayarkən onlarla birlikdə rəssamlar da iştirak etməlidirlər. Muzey əşyalarının tərkibinə hər bir tarixi mərhələdə yeni bir eksponatlar daxil edilmədir. Bunlar mədəni və texniki inkişafın gedisini əks etdirməli və elm-texniki inqilabın müasir xüsusiyyətlərini əks etdirməlidirlər. Bədii-memarlıq layihələndirilməsinin yerinə yetirmək muzey ekspozisiyasının təşkilində ən ümdə vəzifələrdən biridir. Bədii-memarlıq həllinin həyata keçirilməsi üçün elmi mənbələrə istinad etməli və bədii estetik cəhətdən zəngin olmasına şərait yaratmalıdır. Muzeyşünas alim Y. Eyvazovun "Muzey ekspozisiyası" adlı monoqrafiyasında ekspozisiyanın bədii-memarlıq həllinin tərfi aşağıdakı şəkildə verilmişdir (Eyvazova, 2018, s. 130):

"Ekspozisiyanın bədii-memarlıq həlli dedikdə, ekspozisiya məzmununun muzey ziyarətçiləri tərəfindən optimal şəkildə qavranılması məqsədilə ekspozisiya ansamblının yüksək bədii konsepsiya əsasında layihələndirilməsi və həyata keçirilməsi nəzərdə tutulur". Bədii-memarlıq layihəsinin hazırlanması ekspozisiyanın məzmununun incəsənətin müxtəlif növləri vasitəsilə geniş kütlələrə çatdırılmasıdır. Ekspozisiya mühitinin modelləşdirilməsinin inkişaf dinamikası muzey fəaliyyətində bu mərhələ ilə bağlı bir neçə məhfumun formalaşmasına zəmanət vermişdi. Belə ki, XVIII-XIX əsrlərdə muzey interyerinin "memarlıq düzülüşü", XX əsrin əvvəllərində bu adın "bədi estetik tərtibat" ötən əsrin 60-70-ci illərində "bədi-memarlıq", həlli ifadəsi ilə nəhayət bu günkü ekspozisiyalarda "ekspozisiya dizaynı" kimi qəbul edilmişdir (Naxçıvan Ensiklopediyası 2 cildə, 2005, s. 99). Qeyd edim ki, muzey ekspozisiyasının təşkil edilməsi müəyyən olunmuş bədii-konstruktiv şərtlərə əsaslanır. Muzeylərin ekspozisiyalarının bədii-tərtibatını verərkən müəyyən bir

ardıcılığa bədii-tarixi, növdaxili, şəxsi, üslubi və ya digər bir ardıcılığa riayət olunur. Araşdırmalar göstərir ki, muzey ekspozisiyasının təşkili və həyata keçirilməsi bilavasitə dizayn anlayışı ilə ədaqədardır. Dizayn anlayışı özündə interyerin müxtəlif mahiyyətli komponentlərinin üzvi əlaqəsi, daxili münasibətlər vəhdətini əşyaların ayrı-ayrı hissələrini əlaqələndirməsi əsas götürülmüş və bədii münasibətlər zəminində tərtibat meyarına çevrilmişdir (Nağıyeva, 1989, s. 51).

2. Ekspozisiyanın layihələndirilməsi

Ekspozisiyaya daxil olan əşyalar özlərinin adi xüsusiyyətlərini saxlamaqla yanaşı, yeni bir keyfiyyətə də malik olurlar. Bütöv bir kateqoriyanın təcəssümünə çevrilirlər. Bu vəziyyətdə o baş verdiyi, mühit, yarandığı şərait, onların mahiyyətinin insanlara necə görünməsi və onların elmi, texniki, mədəni, siyasi və başqa fəaliyyətləri haqda danışır. Bir sözlə ekspozisiya əşyaları müxtəlif növ məlumatların daşıyıcısına çevirir. Əgər eksponatlar (orijinal abidələr) ekspozisiyanın ilkin əsasını təşkil edirsə, bu zaman onların öz rollarını yerinə yetirmələri üçün müəyyən mühit təşkil olunmalıdır ki, bunun yaradılması üçün də rəssamlardan, mühəndislərdən və digər mütəxəssislərdən, ekspozisiya tərtibçilərindən və s. böyük ustalıq tələb olunur (Məmmədov, 1983, s. 157). Müasir ekspozisiyaların bədii-memarlıq həlli, onu təşkil edən bütün komponentlərin tam-bədii obrazının təşkilini nəzərdə tutur ki, bunlar ekspozisiya ansamblında həcmi-mühiti, struktura, plastik quruluş, daxili dinamika, emosional rəng və işıq drammaturgiyası ilə ifadə olunmalıdırlar. Muzey əşyalarının və memarlıq elementlərinin üzvi birliyi, həmçinin işıqlandırma, avadanlıqla təchizat, audiovizual vasitələr, texniki-mühəndis konstruksiyalar və s. ekspozisiyanın ideya-mənasının açıqlanmasına xidmət etməlidirlər (Hüseynov, 1989, s. 45).

Yeni ekspozisiyaların tərtibatında forma və tərkibin vahidliyi başlıca şərtədir. Belə demək olar ki, ekspozisiya həllinin forması eksponatlar arasındakı elə bir mütənasiblikdir ki, bunlar onların tərkibinin daxili tamlığına tabedirlər. Bunlar müəyyən məzmunun irəli gəlirlər və heç bir xarici təsir altına düşmürlər. Bu vəziyyət tələb olunan mənanın və məzmunun orijinal həllini tələb edir. Ekspozisiyanın strukturası mənaya uyğun olaraq, konstruktiv davamlılıq, onun bütün elementlərinin bütövlüyünü və mütənasibliyini tələb edir. Qeyd edim ki, müasir ekspozisiyaların tərtibatı geniş texniki problemlərlə əhatə olunmuşdur. Ekspozisiyanın məna zənginləşdirilməsi üçün çoxsahəli mühəndis-texniki və dizayn vasitələrindən istifadə olunmalıdır. Ekspozisiyanın keyfiyyət səviyyəsinə həmçinin, muzey əşyalarını nümayiş etdirmək üçün avadanlıqlar, texniki audiovizual vasitələr, işıq, rəng, planlaşdırılmış memarlıq mühiti, mühəndis kommunikasiyaları və konstruksiyalar ekspozisiyanın tərtibi üçün texnika və keyfiyyətli şrift yazma işləri və s. tətbiq olunmalıdır. Bütün bu işləri yerinə yetirmək üçün bilik və bacarıq tələb olunur (Zeynalova, 2007, 4, s. 27).

C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan Muxtar Respublika Ədəbiyyat Muzeyinin ekspozisiyasının təşkilində ekspozisiyanın qavranılmasının daha yüksək olması üçün Ədəbiyyat muzeyi ardıcılıq və tarixi-xronoloji prinsipinə əsaslanaraq yaradılmışdır. C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan MR Ədəbiyyat muzeyi 2008- ci ildə yeni binaya köçmüş və ekspozisiyanın bədii memarlıq işləri lazımı səviyyədə yerinə yetirilmişdir. C.Məmmədquluzadə adına Naxçıvan MR Ədəbiyyat Muzeyində diqqətimizi cəlb edən əsas xüsusiyyətlərdən biri müxtəlif xarakterli eksponatların vahid ekspozisiyalarda üzvi surətdə birləşdirilməsi interyerlə ümumi vəhdət təşkil etməsidir. Qeyd edim ki, burada bədii səciyyə daşıyan eksponatlarla tarixi səciyyə daşıyan eksponatlar bir-birini tamamlayaraq yadda qalan bir kamillik mücəssimi yardır (Şərq qapısı qəzeti, 2010, s. 56).

Muzeydə rəsm əsərlərinin bədii-estetik əhəmiyyəti böyükdür. İnteryerin estetik tərtibatının formalaşmasında həlledici məqam məhz rəsm əsərlərinə məxsusdur. Yüksək bədii keyfiyyətləri ilə seçilən boyakarlıq işləri muzeydəki estetik ahəngdarlığın əsas daşıyıcılarıdır. Rəsm əsərləri interyerin estetik tərtibatında yaxından iştirak edir. Ədəbiyyat muzeyinin zallarına təbii işıq yaxşı düşür. Ekspozisiya zallarında təbii işıqla süni işıqlandırma sistemi əlaqəli şəkildə qurulduğundan təsviri sənət əsərlərini, xüsusilə boyakarlıq əsərlərini nümayiş etdirmək üçün əlverişli zəmin yaranır. Muzeyin demək olar ki, bütün zallarında təsviri sənət xassəli eksponatlar nümayiş etdirilir. Say etibarilə rəngkarlıq əsərləri üstünlük təşkil edir (Zeynalova, 2007, s. 105). Burada, əsasən, müasir Azərbaycan, Naxçıvanda yaşayan rəssamların əsərləri toplanmışdır. Bu əsərlər tematika baxımından Azərbaycanda tanınmış şair və yazıçıların keçdiyi ömür yolu, yaradıcılıq xüsusiyyətləri ilə bağlıdır.

Bu baxımdan həmin rəsm əsərləri tarixi əşya və sənətlərin bədii vasitələrlə tamamlayaraq interyer tərtibatında böyük estetik əhəmiyyət kəsb edir.

Muzeydə rəngarəng və müxtəlif xüsusiyyətlərə malik eksponatların vahid ekspozisiyalarda üzvi surətdə birləşdirilməsi interyerlə ümumi vəhdət təşkil etməsidir. Ədəbiyyat muzeyində rəsm əsərləri interyerin tərtibatının formalaşmasında mühüm əhəmiyyətə malikdir. Rəngkarlıq əsərləri ekspozisiyasının interyerinin bədii estetik tərtibatında yaxından iştirak edir. Ekspozisiya zallarının 1-ci və 2-ci zallarında təbii işıqla suni işıqlandırma sistemi əlaqəli şəkildə qurulduğundan təsviri sənət əsərlərinin nümayişi üçün əlverişli şərait yaradır. Ekspozisiyanın bütün zallarında təsviri sənətin bütün növlərindən istifadə olunub. Qeyd edim ki, ekspozisiyanın interyerinin bədii estetik tərtibatında rəsm əsərləri ilə digər tarixi dəyərə malik olan eksponatlarla qarşılıqlı əlaqəli şəkildə nümayişi ekspozisiyanın qavranılmasında və onun estetik cəhətdən xoş təsir bağışlanmasına təsir göstərir. Bu əsərlər vasitəsilə şair və ədiblərimizin həyat və fəaliyyəti geniş şəkildə işıqlandırılır. Muzeydə T. Nərimanbəyovun M. Nəcəfovun, Ə. Əzimzadənin, Ə. Axundovun, H. Əliyevin, O.Sadiqzadə və bir çox rəssamların əsərləri nümayiş olunur (Əmirxanov, 2002, s. 97).

Ədəbiyyat Muzeyinin ekspozisiya quruluşunda təsadüf olunan əsas xüsusiyyətlərdən biri həcmli eksponatların düzgün yerləşdirilməsidir. Belə eksponatlara misal olaraq heykəltaraşlıq və bir çox dekorativ tətbiqi sənət əsərlərini, həmçinin maketləri və memarlıq fraqmentlərini göstərmək olar. Sənət tipli eksponatların nümayiş etdirilməsi üçün düzəldilmiş altıq – tərtibatlar taxtadan və şüşədən düzəldilmiş vitrinlər, şkaflar müəyyən əlamətlərinə görə, misal üçün, dekorativliyinə görə həmçinin bu qrupa aid edilə bilər. Qəbul edilmiş ümumi-texniki və estetik prinsiplərə görə eksponatlar adətən interyerin mərkəzi hissələrində yerləşdirilir. Bu xüsusiyyət onlara hər tərəfdən baxmaq imkanı yaradır. Əksər muzeylərimizdə olduğu kimi, Ədəbiyyat Muzeyində də rəsm əsərlərinin ekspozisiya ardıcılığında böyük əhəmiyyəti vardır. Məlum olduğu kimi, burada saxlanılan rəsm əsərləri, əsasən, Azərbaycanın şair və yazıçıların həyatından bəhs edir. Rəsm əsərlərinin ekspozisiya zallarında mövzu baxımından yerləşdirilməsi eksponatların qarşılıqlı münasibətlərinin əsas şərtlərindən biridir. Bu, həm də ekspozisiyanın estetik xüsusiyyətlərinin pozitiv keyfiyyət daşması baxımından əhəmiyyətlidir. Muzeydə müəyyən tarixi mərhələləri əhatə edən zallarla yanaşı Nizami, Xəqani, Füzuli, C. Məmmədquluzadə, H. Cavid və s. kimi bölmələr də vardır. Müxtəlif şair və yazıçılarımızın obrazları yüksək bədii psixoloji kamillik səviyyəsində yaradılmışdır. Qeyd edək ki, təsviri sənət mənşəli eksponatlar içərisində istər say, istərsə də bədii estetik əhəmiyyət baxımından dəzgah rəngkarlığı əsərləri üstünlük təşkil edir. Muzeydə xeyli sayda dəzgah heykəltaraşlığı əsərləri qorunub saxlanılır. Heykəltaraşlıq əsərləri əsasən şəffaf örtük olmadan kompozisiyanın quruluşundan və dinamikliyindən asılı olaraq müxtəlif hündürlüyə malik olan kub formalı altlıqlar üzərində yerləşdirilmişdir. Xarakterik haldır ki, muzeydə dəzgah heykəltaraşlığı nümunələri müxtəlif materiallardan düzəldilmişdir. F.Əbdürrəhmanovun yaratmış olduğu Nizami Gəncəvi obrazı mükəmməl kompozisiyası, ifadəli cizgiləri ilə diqqət çəkir. Heykəltaraş Nizami dühasını istər poetik, istərsə də fəlsəfi baxımdan bütün rəngarəngliyi ilə əks etdirməyə cəhd göstərmişdir (Naxçıvan Ensiklopediyası 2 cildə, 2005, s. 12).

Nəticə

Eksponatların düzülüşü və yerləşdirilməsi muzey ekspozisiyalarının effektivliyini və ziyarətçilərin marağını artıran mühüm amillərdən biridir. Eksponatların düzgün yerləşdirilməsi onların tarixi, elmi və mədəni dəyərini daha dolğun şəkildə təqdim etməyə imkan verir. Bu prosesdə əsas məqsəd ziyarətçilərə rahat və ardıcıl baxış imkanı yaratmaq, mövzunu dolğun çatdırmaq və maraqlı təcrübə təmin etməkdir. Eksponatların düzülüşündə mövzuya uyğun tematik yanaşma əsas götürülür. Tarixi eksponatlar xronoloji ardıcılıqla, mövzu və ya coğrafi bölgələr üzrə təsnif edilərək yerləşdirilir. Bu metod ziyarətçilərə zamanın axarını və hadisələrin inkişafını daha yaxşı anlamağa kömək edir. Tematik düzülüş isə spesifik mövzulara aid eksponatların bir yerdə təqdim olunmasını təmin edir və ziyarətçilərə mövzu üzrə daha dərin bilik verir. Bədii-estetik tərtibatda, həmçinin eksponatların qorunması və onların tamaşaçılara doğru şəkildə təqdim olunması önəmli rol oynayır. Yaradıcı yanaşmalar və mütəxəssislər arasında sıx əməkdaşlıq nəticəsində, ekspozisiyalar yalnız vizual zövq deyil, həm də təhsil və mədəniyyətin inkişafına töhfə verən güclü vasitəyə çevrilir.

Nəticədə, doğru qurulmuş ekspozisiya, yalnız məlumat vermək deyil, həm də tamaşaçıları mədəniyyətə və tarixi mirasa daha dərinlən yanaşmağa təşviq edir.

Ədəbiyyat

1. Eyvazova, Y. (2018). *Muzey ekspozisiyası*.
2. Əmirxanov, S. (2002). *Muzeyşünaslıq*.
3. Hüseynov, R. (1989). *Məhsəti necə varsa*. Yazıçı.
4. Məmmədov, B. (1983). *Xurşudbanu Natəvan*. Azərnəş.
5. Nağıyeva, C. (1989). *Heyran xanım* (həyat və yaradıcılığı).
6. Naxçıvan Ensiklopediyası 2 cildə. (2005). 1 cild.
7. *Naxçıvan Ensiklopediyası 2 cildə*. (2005). 1 cild.
8. *Rübailər aləmində*. (1989). Azərnəşr.
9. *Şərq qapısı qəzeti*. (2010, 9 aprel).
10. Zeynalova, A. (2007). *Muzey ekspozisiyalarının estetik əsasları*.

Daxil oldu: 06.10.2024

Baxışa göndərildi: 14.12.2024

Təsdiq edildi: 09.01.2025

Çap olundu: 28.02.2025